

ปัญหาสิทธิผู้ถูกคุมขังระหว่างพิจารณาคดี¹

พินิจกานต์ เมืองแก้ว²

สิทธิมนุษยชนเป็นสิ่งที่พื้นฐานที่มนุษย์ทุกคนมีมาแต่กำเนิดอย่างเท่าเทียมกัน ไม่ว่าจะเป็นเชื้อชาติ ศาสนา เพศ หรือฐานะทางเศรษฐกิจ ซึ่งรวมถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคของบุคคล โดยได้รับการรับรองและคุ้มครองตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยและสนธิสัญญาที่ประเทศไทยเป็นภาคี เพื่อให้มนุษย์สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างมีศักดิ์ศรีและอิสรภาพ ในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา ผู้ที่ถูกกล่าวหาว่ากระทำความผิดอาจถูกจำกัดสิทธิและเสรีภาพตั้งแต่การจับกุมและการควบคุมตัวระหว่างพิจารณาคดี แม้การควบคุมตัวอาจจำเป็นเพื่อประโยชน์ในการสอบสวน แต่หลักสำคัญที่ต้องยึดถือคือ “หลักการสันนิษฐานว่าเป็นผู้บริสุทธิ์” (Presumption of Innocence) ซึ่งหมายความว่าบุคคลทุกคนที่ถูกกล่าวหาจะยังคงถือเป็นผู้บริสุทธิ์จนกว่าศาลจะมีคำพิพากษาถึงที่สุดว่าเป็นผู้กระทำความผิด ดังนั้น การควบคุมตัวก่อนการพิพากษาจึงถือเป็นข้อยกเว้นและจะกระทำได้เฉพาะเมื่อมีเหตุผลอันสมควรและจำเป็นตามกฎหมายกำหนดเท่านั้น

ปัจจุบัน พบว่ามีผู้กระทำความผิดที่เข้าสู่กระบวนการยุติธรรมเป็นจำนวนมาก โดยมีมูลเหตุจูงใจในการกระทำความผิดที่หลากหลาย เช่น ปัญหาครอบครัว สภาพเศรษฐกิจ หรือความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ อย่างไรก็ตาม กระบวนการยุติธรรมทางอาญาในประเทศไทยยังคงเผชิญกับปัญหาหลายประการในการคุ้มครองสิทธิของผู้ถูกคุมขังระหว่างพิจารณาคดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งความไม่ชัดเจนในการแยกแยะระหว่างสิทธิของผู้ถูกคุมขังระหว่างพิจารณาคดีกับสิทธิของนักโทษเด็ดขาด ปัญหานี้อาจนำไปสู่การละเมิดสิทธิโดยไม่ตั้งใจ ซึ่งส่งผลกระทบต่อหลักศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และหลักนิติธรรมของประเทศ³

เมื่อมีการจับกุม บุคคลย่อมถูกจำกัดสิทธิและเสรีภาพในการเคลื่อนไหวร่างกายอย่างร้ายแรง การคุมขังจึงต้องเป็นไปตามที่กฎหมายกำหนดและกระทำเท่าที่จำเป็น เพื่อให้สอดคล้องกับหลักการพื้นฐานที่ว่ารัฐไม่อาจคุมขังบุคคลใดตามอำเภอใจได้ ทั้งนี้ ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 มาตรา 4⁴ และมาตรา 27⁵

¹ บทความนี้เรียบเรียงจากการค้นคว้าอิสระ เรื่อง ปัญหาสิทธิของผู้ถูกคุมขังระหว่างพิจารณาคดี โดยมีอาจารย์ที่ปรึกษา คือ รองศาสตราจารย์เรืองยศ แสนภักดี และคณะกรรมการสอบคือ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ธีรนิติ เทพสุเมธานนท์ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สัจจวัฒน์ เรืองกาญจน์กุล

² นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรนิติศาสตรมหาบัณฑิต (ส่วนกลาง) คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

³ ชาติ ชัยเดชสุริยะ, *มาตรการทางกฎหมายในการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา* (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เดือนตุลา, 2549), หน้า 2.

⁴ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 มาตรา 4.

⁵ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 มาตรา 27.

ซึ่งบัญญัติถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาคของบุคคล โดยห้ามการเลือกปฏิบัติโดยไม่เป็นธรรม แม้รัฐมีอำนาจคุมขังตามกฎหมาย แต่การคุมขังเป็นการลดทอนสิทธิเสรีภาพในระดับรุนแรง รัฐจึงต้องจัดให้มีมาตรการควบคุมและตรวจสอบเพื่อให้การคุมขังเป็นไปโดยชอบด้วยกฎหมาย

การคุมขังระหว่างพิจารณาคดีเป็นประเด็นที่ซับซ้อนและมีความสำคัญอย่างยิ่งในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อพิจารณาถึงหลักการพื้นฐานที่ว่า “บุคคลเป็นผู้บริสุทธิ์จนกว่าศาลจะพิพากษาว่า เป็นผู้กระทำความผิด” การควบคุมตัวบุคคลก่อนมีคำพิพากษาจึงเป็นการจำกัดเสรีภาพที่ต้องกระทำด้วยความระมัดระวังและอาศัยเพียงความจำเป็นตามกฎหมายเท่านั้น ไม่ใช่เพื่อความสะดวกในการปฏิบัติหน้าที่ของรัฐ อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันยังคงพบเห็นการใช้อำนาจควบคุมตัวโดยพนักงานสอบสวน อัยการ ศาล และราชทัณฑ์โดยไม่เคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ หรือฝ่าฝืนบทบัญญัติแห่งกฎหมาย โดยมักอ้างเหตุผลด้านความรวดเร็วและความสะดวกในการสอบสวน รวมถึงเพื่อป้องกันการหลบหนี⁶

ปัญหาทางกฎหมายและผลกระทบต่อสิทธิผู้ถูกคุมขังระหว่างพิจารณาคดี

การศึกษาพบว่ามีปัญหาสำคัญ 3 ประการที่ส่งผลกระทบต่อสิทธิของผู้ถูกคุมขังระหว่างพิจารณาคดีในประเทศไทย ได้แก่

ปัญหาประการแรก ปัญหาของสถานที่คุมขังของผู้ถูกคุมขังระหว่างพิจารณาคดี ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 89/1⁷ บัญญัติให้ศาลมีคำสั่งให้ขังผู้ต้องหาหรือจำเลยไว้ใน “สถานที่อื่นนอกจากเรือนจำก็ได้” บทบัญญัตินี้มีเจตนารมณ์เพื่อให้เกิดความยืดหยุ่นในการกำหนดสถานที่คุมขัง โดยเฉพาะการอนุญาตให้ควบคุมตัวในสถานที่ที่จัดตั้งขึ้นเฉพาะสำหรับผู้ถูกคุมขังระหว่างพิจารณาคดี ซึ่งควรมีลักษณะตามที่กฎกระทรวงกำหนด และไม่ควรใช้คุกหรือเรือนจำในการควบคุมโดยตรง อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติและกฎหมายที่เกี่ยวข้องในปัจจุบันยังไม่ได้กำหนดให้มีการแยกแยะระหว่างสถานที่คุมขังผู้ถูกคุมขังระหว่างพิจารณาคดีออกจากนักโทษเด็ดขาดอย่างชัดเจนเป็นการเฉพาะในทุกกรณี การใช้คำว่า “ตามที่ศาลเห็นสมควรนอกจากเรือนจำก็ได้” ยังคงเป็นดุลยพินิจของศาล ทำให้ผู้ถูกคุมขังระหว่างพิจารณาคดีส่วนใหญ่ยังคงถูกควบคุมตัวอยู่ในเรือนจำ ซึ่งเป็นสถานที่เดียวกับนักโทษเด็ดขาด ปัญหานี้เป็นช่องว่างทางกฎหมายที่จำเป็นต้องได้รับการแก้ไข เพื่อให้การคุ้มครองสิทธิมนุษยชนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

ปัญหาประการที่สอง ปัญหาสิทธิในการดำเนินชีวิตประจำวันของผู้ถูกคุมขังระหว่างพิจารณาคดีในสถานที่คุมขัง สถานะของผู้ถูกคุมขังระหว่างพิจารณาคดีคือบุคคลที่ยังไม่ได้รับคำพิพากษาถึงที่สุดว่ามีความผิด การถูกคุมขังนี้อาจส่งผลกระทบรุนแรงต่อสิทธิในการดำเนินชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะด้านสุขภาพจิต การ

⁶ พิมพ์ รุ่งทิฆัมพร, การขังระหว่างพิจารณาคดี: ศึกษาสิทธิของผู้ต้องขังเกี่ยวกับสถานที่คุมขังในระหว่างพิจารณาคดี (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทนิติศาสตร์, มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์, 2558), หน้า 20.

⁷ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 89/1.

ติดต่อสื่อสารกับครอบครัว และการเข้าถึงสิทธิพื้นฐานอื่น ๆ ผู้ต้องหาอาจเผชิญกับความเครียดและความวิตกกังวล การขาดการดูแลสุขภาพจิตที่เหมาะสม การจำกัดการติดต่อสื่อสารกับครอบครัว ทำให้รู้สึกโดดเดี่ยว และขาดการสนับสนุน ปัญหาที่ทวีความรุนแรงขึ้นเนื่องจากการนำผู้ถูกคุมขังระหว่างพิจารณาคดีไปอยู่ร่วมกับนักโทษเด็ดขาด ทำให้ต้องใช้หลักการปฏิบัติเช่นเดียวกับนักโทษเด็ดขาด ทั้งที่ผู้ถูกคุมขังระหว่างพิจารณาคดียังไม่ใช่ นักโทษเด็ดขาดตามคำพิพากษาของศาล. แม้จะมีหลักการ “สันนิษฐานว่าเป็นผู้บริสุทธิ์” และสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศ เช่น ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน มาตรา 11⁸ และกติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง (ICCPR) มาตรา 9 และ 10⁹ แต่กฎหมายปัจจุบันยังไม่มีบทบัญญัติที่ชัดเจน และครอบคลุมเพียงพอที่จะกำหนดแนวปฏิบัติในการคุ้มครองสิทธิในการดำเนินชีวิตประจำวันของผู้ถูกคุมขังระหว่างพิจารณาคดีให้แตกต่างจากนักโทษเด็ดขาดอย่างเป็นรูปธรรม

ปัญหาสิทธิประการที่สาม ปัญหาคำนิยามผู้ต้องขัง¹⁰ พระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. 2560 ถือเป็นกฎหมายหลักในการบริหารจัดการผู้ต้องขังและกิจการเรือนจำ อย่างไรก็ตาม ปัญหาที่สำคัญคือคำนิยามของ “ผู้ต้องขัง” ตามมาตรา 4 ของพระราชบัญญัตินี้ดังกล่าว ซึ่งรวมถึง “นักโทษเด็ดขาด” “คนต้องขัง” และ “คนฝาก” เข้าไว้ด้วยกัน การรวมบุคคลเหล่านี้ภายใต้คำนิยามเดียวกันโดยไม่มีการแยกระหว่างผู้ถูกคุมขังระหว่างพิจารณาคดีกับนักโทษเด็ดขาด ก่อให้เกิดปัญหาสำคัญหลายประการ

ขัดต่อหลักการสันนิษฐานว่าเป็นผู้บริสุทธิ์¹¹ การจัดให้ผู้ต้องหาหรือจำเลยที่ยังไม่ถูกพิพากษาถึงที่สุดเป็น “ผู้ต้องขัง” เทียบเท่ากับผู้ที่ต้องรับโทษแล้ว ขัดต่อหลักสากลด้านสิทธิมนุษยชน. หลักการนี้ยืนยันว่าบุคคลทุกคนที่ถูกกล่าวหาจะถือเป็นผู้บริสุทธิ์จนกว่าจะได้รับการพิสูจน์ความผิดตามกฎหมายโดยคำพิพากษาถึงที่สุด.

ผลกระทบต่อสิทธิของผู้ถูกคุมขังระหว่างพิจารณาคดี เมื่อไม่มีการแยกคำนิยามและสถานะอย่างชัดเจน ผู้ถูกคุมขังระหว่างพิจารณาคดีมักถูกปฏิบัติภายใต้ระเบียบและแนวทางเดียวกับนักโทษเด็ดขาด ซึ่งจำกัดสิทธิหลายประการเกินความจำเป็น เช่น สิทธิในการติดต่อสื่อสารกับครอบครัวและทนายความ.

⁸ องค์การสหประชาชาติ, ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (2491), สืบค้นจาก <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights> เมื่อวันที่ 22 เมษายน 2568.

⁹ องค์การสหประชาชาติ, กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง (ICCPR) (2509), สืบค้นจาก <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights> เมื่อวันที่ 22 เมษายน 2568.

¹⁰ พระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. 2560 มาตรา 4.

¹¹ ศูนย์ทนายความเพื่อสิทธิมนุษยชน, “หลักการสันนิษฐานไว้ก่อนว่าผู้บริสุทธิ์: ความหมายเชิงหลักการและความเป็นจริงในคดีที่เกี่ยวข้องกับการใช้เสรีภาพตามรัฐธรรมนูญ,” สืบค้นจาก <https://tlhr2014.com/archives/29273> เมื่อวันที่ 22 เมษายน 2568.

ความสับสนในการบริหารจัดการเรือนจำ การที่คำนิยาม “ผู้ต้องขัง” ครอบคลุมบุคคลที่มีสถานะทางกฎหมายต่างกัน นำไปสู่ความสับสนในการกำหนดแนวทางปฏิบัติและการจัดการดูแลภายในเรือนจำ เจ้าหน้าที่อาจใช้หลักเกณฑ์และมาตรการควบคุมที่เหมือนกันกับทุกกลุ่ม.

จากการศึกษาปัญหาสิทธิผู้ถูกคุมขังระหว่างพิจารณาคดีผู้ศึกษามีแนวทางแก้ไขและข้อเสนอแนะดังต่อไปนี้

ปัญหาประการแรก ปัญหาของสถานที่คุมขังของผู้ถูกคุมขังระหว่างพิจารณาคดี ผู้ศึกษาเห็น ควรแก้ไขเพิ่มเติม ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา 89/1 วรรคแรก โดยตัดประโยคจากเดิม “ในกรณีมีเหตุจำเป็น...” เป็น “ในระหว่างสอบสวนหรือพิจารณา...” และตัดประโยค “ศาลจะมีคำสั่งให้ขังผู้ต้องหาหรือจำเลยไว้ในสถานที่อื่นตามที่บุคคลดังกล่าวร้องขอหรือตามที่ศาลเห็นสมควรนอกจากเรือนจำก็ได้...” เป็น “ศาลจะมีคำสั่งให้ขังผู้ต้องหาหรือจำเลยไว้ใน สถานที่อื่นที่มีใช้เรือนจำ สถานีตำรวจ สถานที่ควบคุมผู้ต้องหาของพนักงานสอบสวนหรือสถานที่กักขังใดๆ ที่ใช้สำหรับนักโทษเด็ดขาด...” สรุปได้ดังนี้

มาตรา 89/1 “ในระหว่างสอบสวนหรือพิจารณา เมื่อพนักงานสอบสวน พนักงานอัยการ ผู้บัญชาการเรือนจำ หรือเจ้าพนักงานผู้มีหน้าที่จัดการตามหมายขังร้องขอ หรือเมื่อศาลเห็นสมควร ศาลจะมีคำสั่งให้ขังผู้ต้องหาหรือจำเลยไว้ใน สถานที่อื่นที่มีใช้เรือนจำ สถานีตำรวจ สถานที่ควบคุมผู้ต้องหาของพนักงานสอบสวนหรือสถานที่กักขังใดๆ ที่ใช้สำหรับนักโทษเด็ดขาด ตามที่บุคคลดังกล่าวร้องขอ โดยให้อยู่ในความควบคุมของผู้ร้องขอตามที่ศาลกำหนด ในการนี้ ศาลจะกำหนดระยะเวลาตามที่ศาลเห็นสมควรก็ได้หรือเจ้าพนักงาน”

การแก้ไขนี้จะตอกย้ำและบังคับใช้หลัก “สันนิษฐานว่าเป็นผู้บริสุทธิ์” และกำหนดให้มีการแยกระหว่างผู้ถูกคุมขังระหว่างพิจารณาคดีออกจากนักโทษเด็ดขาดอย่างเด็ดขาด โดยควรจัดให้มีทัณฑสถานเฉพาะสำหรับบุคคลกลุ่มนี้ ซึ่งช่วยป้องกันการปะปน ลดความแออัด และเอื้อต่อการรักษาสิทธิและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์

ปัญหาประการที่สอง ปัญหาสิทธิในการดำเนินชีวิตประจำวันของผู้ถูกคุมขังระหว่างพิจารณาคดีในสถานที่คุมขัง ผู้ศึกษาเห็นควรเพิ่มกฎกระทรวงที่ออกโดย พระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. 2560 ที่เกี่ยวข้องกับ การนำมาใช้กับผู้ถูกควบคุมตัวระหว่างพิจารณาคดีโดยเฉพาะ แตกต่างจากนักโทษเด็ดขาด เพิ่มหมวดหรือส่วนที่ระบุสิทธิและหน้าที่เฉพาะสำหรับผู้ถูกคุมขังระหว่างพิจารณาคดี โดยเน้นย้ำให้มีการปฏิบัติที่แตกต่างจากนักโทษเด็ดขาดอย่างชัดเจน กฎกระทรวงในพระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. 2560 ควรกำหนดสิทธิในการดำเนินชีวิตประจำวันที่ชัดเจนยิ่งขึ้น โดยเฉพาะด้านสุขภาพจิต การติดต่อสื่อสารกับครอบครัว และการเข้าถึงสิทธิพื้นฐานอื่น ๆ เพื่อให้สอดคล้องกับหลักการสากลด้านสิทธิมนุษยชนที่ระบุว่าผู้ต้องหาต้องถูกแยกจากนักโทษเด็ดขาดและได้รับการปฏิบัติที่เหมาะสมกับสถานะของบุคคลที่ยังมิได้ถูกพิพากษาว่ากระทำความผิด

ปัญหาประการสาม การแก้ไขปัญหาคำนิยามผู้ต้องขัง ผู้ศึกษาเห็นควรแก้ไขการใช้คำนิยาม “ผู้ต้องขัง” ใน พระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. 2560 มาตรา 4 โดยแยกคำว่า “คนต้องขัง” และ “คนฝากขัง” ออกจากกัน ควร

ให้คำว่า “ผู้ต้องขัง” หมายถึงเฉพาะผู้ที่ถูกศาลพิพากษาให้รับโทษจำคุกถึงที่สุดแล้ว ส่วนบุคคลในระหว่างสอบสวนหรือพิจารณาคดีควรใช้คำว่า “ผู้ถูกคุมขังระหว่างพิจารณาคดี” การแก้ไขนี้จะช่วยให้เกิดความชัดเจนในสถานะทางกฎหมาย และสามารถกำหนดแนวทางการปฏิบัติและการจัดการดูแลภายในเรือนจำที่แตกต่างกันได้เหมาะสม โดยคงไว้ซึ่งหลักการสันนิษฐานว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ และเป็นการคุ้มครองสิทธิของผู้ต้องหาหรือจำเลยที่ยังไม่ถูกพิพากษาถึงที่สุด

เอกสารอ้างอิง

พิมพ์ รุ่งทิมพร, การขังระหว่างพิจารณาคดี: สิทธิสิทธิของผู้ต้องขังเกี่ยวกับสถานที่คุมขังในระหว่างพิจารณาคดี

(วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิตย์, 2558), หน้า 20

ชาติ ชัยเดชสุริยะ, มาตรการทางกฎหมายในการคุ้มครองสิทธิมนุษยชนในกระบวนการยุติธรรมทางอาญา

(กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เดือนตุลา, 2549), หน้า 2.

องค์การสหประชาชาติ, ปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (2491), สืบค้นจาก [https://www.un.org/en/about-](https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights)

us/universal-declaration-of-human-rights เมื่อวันที่ 22 เมษายน 2568.

องค์การสหประชาชาติ, กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง (ICCPR) (2509),

สืบค้นจาก [https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-](https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights)
civil-and-political-rights เมื่อวันที่ 22 เมษายน 2568.

ศูนย์ทนายความเพื่อสิทธิมนุษยชน, “หลักการสันนิษฐานไว้ก่อนว่าเป็นผู้บริสุทธิ์: ความหมายเชิงหลักการและความ

เป็นจริงในคดีที่เกี่ยวข้องกับการใช้เสรีภาพตามรัฐธรรมนูญ,” สืบค้นจาก <https://tlhr2014.com/archives/29273>

เมื่อวันที่ 22 เมษายน 2568.

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560.

ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา.

พระราชบัญญัติราชทัณฑ์ พ.ศ. 2560.